

המעורבות העיראקית במלחמת העצמאות

אל"מ (מיל') אברהם איילון

עלי, אך הבריטים הצליחו לחסל את המרידה תוך חודש ימים, בעזרת כוחות שהוחשו לעיראק בדרך הים מהודו ובדרך היבשה מארץ-ישראל ומירדן.

עם חיסול מרד ראשיד עלי, העלו הבריטים לשלטון את נורי א-סעיד. הלה החזיק בראשות הממשלה עד 1944. בתקופת כהונתו נאלץ להילחם במרד המיעוט הכורדי, שנתמך על-ידי ברית-המועצות. המרד הכורדי דוכא בעזרת הבריטים, ב-1945, בימי יורשו של נורי א-סעיד, חמדי אל פאצ'אצ'י. העיראקים לא זכרו לבריטניה „חסד" זה. ב-1946 דרש ראש-הממשלה החדש, טאופיק א-סויד, לשנות את החוזה הבריטי-עיראקי מ-1930 ולחתום על חוזה חדש. בינואר 1948 נשאר לכאורה פרי מאמצי המדינאים העיראקיים, עם חתימת הסכם פורטסמות, לפיו:

- חיל-האוויר הבריטי ישאר בשעיבה ובחבניה;
- תוקם מועצת הגנה בריטית-עיראקית משותפת;
- בריטניה תדאג לצידוד המלא של צבא עיראק;
- בריטניה תאמן את צבא עיראק;
- הצי הבריטי יורשה לשוט במימי שאט אל-ערב.

החוזה החדש לא זכה לאישורו של הפרלמנט העיראקי. אדרבא, עם שובו של ראש ממשלת עיראק, צאלח ג'אבר, מפורטסמות לעיראק, נאלצו הוא ושאר חברי הממשלה להתפטר, בעקבות הפגנות אנטי-בריטיות ואנטי-אמריקניות של תושבי בגדאד, שראו בהסכם פורטסמות משום „בגידה", לא במעט על רקע תמיכתם של האמריקאים בהחלטת החלוקה של האו"ם, מיום 29 בנובמבר 1947.

מיד לאחר התפטרותו, נאלץ צאלח ג'אבר להימלט לירדן מפחד ההמון הנסער, שעמד לעשות בו שפטים. את מקומו כראש-ממשלה ירש מוחמד א-ציידד, שכיהן עד לאותה שעה כנשיא הסינט העיראקי. הלה פעל אמנם לסילוקה של המשלחת הצבאית הבריטית מעיראק, אך נתגלה כמתן מקדמו בשאלת ארץ-ישראל, שהפכה „קנה-מידה" לקביעת ה„פטריוטיות" של שליטי ערב.

שאלת ארץ-ישראל

שאלת ארץ-ישראל מהווה נושא קבוע וציר מרכזי בדיוני הליגה הערבית, למן הקמתה ב-1945. דו"ח ועדת החקירה הפרלמנטרית העיראקית מגלה לנו לראשונה „סודות" מחדרי אותן ועידות, מסופר בו, כי במאי 1946 — בעקבות פרסום דו"ח ועדת החקירה האנגלו-אמריקנית בשאלת ארץ-ישראל —

רקע

מלחמת ישראל-ערב גרמה לזעזועים במדינות ערב. דעת-הקהל הערבית תבעה הסבר לתבוסת צבאות ערב במלחמתם נגד הצבא הישראלי הצעיר. אולם, דומה שרק בעיראק זכתה דעת הקהל לקבל תשובה רצינית. העיראקים הקימו ועדת חקירה פרלמנטרית, אשר עליה הוטל לחקור את סיבות כשלונם של צבאות ערב במלחמה. עיקרו של הדו"ח, שהגישה הועדה הפרלמנטרית ליושב-ראש הפרלמנט העיראקי, פורסם בספר „מאחורי הפרגוד"¹. הדו"ח מלמד על הנסיבות והגורמים שהור-ליכו את צבא עיראק מגדות הפרת והחידקל לגדות הירדן. כן ניתן ללמוד ממנו על קורותיו של צבא עיראק במלחמה, למן כניסתו למשולש הערבי בגדה המערבית, ועד חזרתו לעיראק. תיאור זה ניתן לעמת עם תיאורים אחרים שנתפרסמו אצלנו. כדי להבין כמה מהגורמים שהשפיעו על מעורבותה של עיראק במאבק היהודי-ערבי בארץ-ישראל, כדאי לחזור אל תקופת מלחמת העולם השנייה. בראשיתה של המלחמה הכריזה ממשלת עיראק, בראשות נורי א-סעיד — הפרו-בריטי, על ניתוק יחסיה עם גרמניה הנאצית. אולם משתפס ראשיד עלי אל קילאני — הפרו-נאצי, את מקומו של נורי א-סעיד כראש ממשלה — במרס 1940 — שינתה עיראק את יחסה למעצמות ה„ציר" והפכה „נייטרלית" בטענה, ש„אם בריטניה תנצח, נהיה בטוחים בלאו-הכי; ואילו אם הנאצים ינצחו, עלולים אנו להיענש". במסגרת „נייטרליות" זו, הותר לציר האיטלקי, גבריאל, להישאר בבגדד, גם לאחר שאיטליה הצטרפה למל-חמה לצד גרמניה. גבריאל ניהל תעמולה עזה נגד בריטניה, בסיועו של המופתי הירושלמי, חאג' אמין אל חוסייני.

מערכת התעמולה של מעצמות ה„ציר" נגד בריטניה, והמפלגות שספגו צבאות בריטניה באותם הימים, בבלקנים ובמדבריות צפון-אפריקה — הכשירו את הקרקע למרד ראשיד עלי. המרד החל באפריל 1941, שלושה חודשים לאחר שראשיד עלי נאלץ למסור את ראשות הממשלה לגנרל טאה אל האשמי. משחזר ראשיד לשלטון, בעזרת ארבעה קולונלים עיראקיים, ברחו מעיראק כמה מראשי השלטון הפרו-בריטיים, ביניהם יורשי-העצר, עבד אל-אילה, ונורי א-סעיד. אולם, רק במאי 1941 הפך המרד לאיום נגד בריטניה, כשהקיפו כוחות עיראקיים את בסיס התעופה הבריטי בחבניה ואת הצירות הבריטית בבגדאד. מטוסים גרמניים החלו מזרימים סיוע לממשלתו של ראשיד

1. מאחורי הפרגוד, מערכות, 1955.

צפואת, שנתקבלו לכאורה במושב מועצת הליגה בעאלי. נז-
עמים על שניציגי מדינות ערב לא קיבלו את דעותיהם הקי-
צוניות, איימו נציגי עיראק במושב הועדה המדינית של הליגה,
כי "לא תהיה לנו ברירה אלא ללכת בדרך הנראית לנו". נציגי
עיראק — בניניהם נורי א-סעיד, ששימש אותם ימים ראש
המשלחת העיראקית באו"ם — יצאו אל רבת-עמון, להיוועץ
במלך עבדאללה. עבדאללה הערום, "הרגיע" את העיראקים,
ששפכו לפניו את מרי-שיחם על השתמטות מדינות ערב
מפעולה להצלת פלשתינה. הוא אמר להם, שאם תתמוך עיראק
במאמצי ירדן, תוכלנה שתי המדינות להגשים את המלצות
צפואת, ללא כל עזרה מצד שאר מדינות ערב.

עמידתה ה"גאה" של משלחת עיראק, בוועידה המדינית של
ה"ליגה" בקהיר — שעיקר כוונתה היתה, כנראה, להסיח את
דעת-הקהל בעיראק ובשאר מדינות ערב מן המשא-ומתן שני-
הלה ממשלתו של צאלח ג'אבר עם ממשלת בריטניה לחידוש
החווה משנת 1930, שהלאומנים הערביים ראו בו "מעשה בגי-
דה" — לא הועילה. עם שובו מבריטניה, בינואר 1948, הודח
צאלח ג'אבר, בעקבות הפגנות אנטי-מערביות בכגדאד.

הזנחת הפלשתינאים

הדחתו של צאלח ג'אבר ואי-אישור החווה שעליו חתם בלונדון,
גרמו לעיכוב אספקת-הנשק הבריטית לעיראק, מובן שעתה
יכלה עיראק לתרוץ את אי-ביצוע המלצות סגן הרמטכ"ל שלה,
איסמעיל צפואת — שנתמנה לאחר ועידת קהיר כ"מפקד
כללי של הכוחות הערביים בפלשתינה" — כאשר למשלוח
נשק ותחמושת לערביי ארץ-ישראל, "המפקד הכללי" הגיש
דו"ח לליגה, ערב מושבה השביעי בקהיר בפברואר 1948,
בו טען בין השאר כלפי מולדתו שלו כי סיפקה רק 1260 רובים
ו-60 אלף כדורים במקום 2000 רובים ו-2,000,000 כדורים
שהוטלו עליה. באותו מושב — אם בעקבות נסיון הכינוסים
הקודמים, שלימדה לדעת כי דבריה ה"רמים" לא עושים רושם
על נציגי מדינות ערב, ואם מתוך שלא נוח היה לה לדבר
גבוהה-גבוהה, שעה שלא מילאה אחר חובותיה — גילתה
המשלחת העיראקית התאפקות והסכימה, יחד עם שאר נציגי
ערב, לקיים התייעצות רמטכ"לית ב... מחצית מרס 1948. יתר
על כן, היא תקפה את חאג' אמין אל חוסייני — נציגם הבלתי-
נבחר של ערביי ארץ-ישראל — שתבע עזרה של ממש לערביי
ארץ-ישראל בכינון מדינתם העצמאית.

העימות בין משלחת עיראק לבין המופתי הירושלמי לא היה
מקרי. מאחוריו הסתתר המאבק בין הגוש ההאשמי-עיראקי לבין
הגוש המצרי על השליטה בערביי ארץ-ישראל. המצרים, שהיו
מעוניינים בהקמת מדינה ערבית עצמאית בארץ-ישראל, ש-
תהיה נתונה תחת השפעתם, תמכו במופתי ובכוח הערבי
החוסייני המקומי, שפעל בדרום ארץ-ישראל ובמרכזה, אף
סיפקו לו נשק וכספים, שלא באמצעות "המפקדה הכללית"
בראשותו של איסמעיל צפואת העיראקי; ואילו העיראקים,
ששלטו ב"מפקדה הכללית", העדיפו לסייע ל"צבא ההצלה" —
הוא "צבא המתנדבים" שאומן במחנות הצבא שליד דמשק —
בו שירתו, בין השאר, 800 עיראקים לעומת 50 מצרים. הדים
מעניינים להתנגשות זאת בעולם הערבי, מוצאים אנו בספרו
של הקצין המצרי כאמל איסמעיל א-שריף, "האחים המוסלמים
במלחמת פלשתינה", ובדו"ח ועדת החקירה העיראקית, בו

התאספו שליטי ערב בארמונו של פארוק, כדי להביע את
דאגתם לגורל ערביי פלשתינה וכדי להחליט כיצד להילחם
למען זכויותיהם. ההחלטות המעשיות הראשונות לא התקבלו
בוועידה זו, כי אם במושב מועצת הליגה בבלודאן שבסוריה,
חודש לאחר מכן. הן כללו, בין השאר, את הנקודות הבאות:
"אם ממשלות ארה"ב ובריטניה תאשרנה את המלצות ועדת
החקירה האנגלו-אמריקנית, ואם יוצאו המלצות אלה לפועל...
לא יוענק במדינות ערב כל זכיון כלכלי חדש לאמריקה או
לבריטניה או לשתייהן יחד או לאזרחיהן; תינקט מדיניות של
אי-תמיכה באינטרסים של המדינות הנ"ל; יונהג חרם, תרבותי
נגדן; תידון אפשרות ביטול זכויות קיימים של מדינות אלו
בארצות ערב".

החלטות אלה, שאותן ייצגה בעיקר המשלחת העיראקית,
בראשותו של פאצי'אצי, לא סיפקו את ה"פטריוט" צאלח
ג'אבר, ראש ממשלת עיראק, בתחילת ספטמבר 1947, בעקבות
פעולותיה של ועדת אונסק"פ (ועדת או"ם לארץ-ישראל),
התקשר צאלח ג'אבר עם ראשי ממשלות ערב ודרש כינוס
חירום. את הכינוס, שהתקיים במחצית ספטמבר 1947, בעיר
הקיט צופר שבלבנון, פתח צאלח ג'אבר, בנאומו תבע ראש
הממשלה העיראקי בהתלהבות רבה הגשמת החלטות בלודאן,
במקרה שבאו"ם תתקבל החלטה שתהיה לרעת הערבים, גם אם
פירוש הדבר פגיעה קשה בכלכלתה של עיראק, הקשורה
בהסכמי נפט עם בריטניה וארה"ב. הציר הסעודי התנגד לעמ-
דתו של צאלח ג'אבר, מתוך רצון טבעי לשמור על הכנסותיו
של מלכו ודרש "תיקונים" בהחלטות בלודאן. דרישתו לא
נתקבלה, אך האגרות שנשלחו לבריטניה ולארה"ב עם סיום
הוועידה, לא הכילו את האיום הכלול בהחלטות בלודאן.

אולי כדי לשכך את "זעמ" של צאלח ג'אבר, שעמדתו לא
נתקבלה, החליטו נציגי מדינות ערב, "לפצותו" על-ידי העמדת
נציג עיראקי בראש "ועדה טכנית קבועה", לטיפול בצד הצבאי
של בעיית פלשתינה, שעל הקמתה החלט בצופר. נציג עיראק
ב"ועדה הטכנית", סגן הרמטכ"ל העיראקי איסמעיל צפואת,
גילה פעילות רבה והכין דו"ח מקיף על יחסי הכוחות בין
היהודים והערבים בארץ-ישראל. כן המליץ על האמצעים
הצבאיים, שיש לנקוט כדי לסכל את "מזימות הציונים": לגייס
מתנדבים ל"צבא-ההצלה", שילחם לצד ערביי ארץ-ישראל;
לרכז את צבאות ערב הסדירים בגבולות ארץ-ישראל; לספק
לערביי ארץ-ישראל נשק ולממן את מלחמתם; להקים מפקדה
ערבית כללית לכל הכוחות הערביים החצי-סדירים הס-
דירים.

תביעותיו של איסמעיל צפואת נתקבלו, לכאורה, על-ידי נציגי
מדינות ערב, במועצת הליגה, במושב שהתקיים בעאלי שבל-
בנון, באוקטובר 1947, פרט... לדרישה החשובה שבהן —
הקמת המפקדה הכללית. הדרישה להקמת מפקדה כללית לא
נתקבלה גם במושב הועדה המדינית בקהיר, בתחילת דצמבר
1947, כשבוע לאחר קבלת החלטת החלוקה באו"ם, שעה שדומה
היה כי המכה שהונחתה על הערבים באו"ם תביא לאיחודם.
במושב זה, בו הביע ראש ממשלת עיראק צאלח ג'אבר נכונות
להפסיק את פעולת חברות הנפט בעיראק, בתנאי שגם סעודיה
תנקוט צעד דומה, התבלטו ביתר-שאת חילוקי הדעות בין
מדינות ערב השונות, באשר לצעדים שיש לנקוט נגד בריטניה
וארצות-הברית, ואפילו באשר לביצוען של המלצות איסמעיל

מובא מכתבו של איסמעיל צפואת ל"ועדת פלשתינה", שהוקמה על-ידי הליגה במגמה לפקח על פעולות "המפקדה הכללית". כותב איסמעיל צפואת: "כדי להתפייס עם המופתי, מינינו את עבד אל קאדר אל חוסייני כמפקד איזור ירושלים, מבלי להתחשב בכושרו הצבאי... והודענו לו על נכונותנו לספק לו את כל הדרוש. אולם על אף זאת, לא הכיר עבד אל קאדר במרות, המפקדה הכללית והריהו טוען, שהוא המפקד העליון וממשיך לפעול באיזור ירושלים כראות עיניו".

למן היום הראשון, הזהיר צפואת מפני האשליה שהכוחות המקומיים ו"צבא ההצלה" יוכלו "להשליך את היהודים לים", ודרש את התערבותם של צבאות ערב הסדירים. כך למשל — בדו"ח שהגיש צפואת ב-23 במרס 1948, נאמר: "אני איתן בדעתי כי אין מנוס משיתוף הצבאות הערביים במערכה, על כל ציודם ונשקם המצוי בידיהם היום. הצבאות הערביים חסרים כיום כלי-רכב רבים, ואם לא יפעלו להשלמת החסר ולריכוז הכוחות כבר מעתה, אזי הם לא יהיו מוכנים לפעולה". אזהרותיו של איסמעיל צפואת לא מצאו ארון קשבת, לא במדינות ערב ולא בעיראק. דו"ח ועדת החקירה הפרלמנטרית העיראקית מאשר את טענות צפואת: "האמת היא, ששום הכנה צבאית רצינית לא נעשתה בעיראק, על כל פנים, לא היתה כל אורה מלחמתית. מקורות המדינה לא גוייסו — לא גיוס כולל ולא גיוס חלקי — אף לא היה המשך למאמצים, שנעשו בלונדון בשלהי 1947 ובראשית 1948, בשאלת הרכש. יתר על כן, לא עובד כל תקציב מלחמתי, אשר יממן את הפעולה הקדושה של שחרור פלשתינה. בסיכום, לא נעשה דבר לעידוד ולקידום המבצעים הצבאיים העתידיים והצפויים".

תכנית הפלישה

רק בשלהי אפריל 1948 — ולא במחצית מרס 1948, כפי שנקבע מראש — התכנסו הרמטכ"לים של מדינות ערב ברבת-עמון, כדי לעשות "לעידוד ולקידום המבצעים הצבאיים הצפויים". הפעם, זכה איסמעיל צפואת לאוון קשבת. הוא מסר לרמטכ"לים דו"ח מקיף על מצבם של ערביי פלשתינה ושל "צבא ההצלה", שספגו לאחרונה מהלומות קשות מידי היהודים. בעקבות הדו"ח של צפואת, החליטו עמיתיו, כי כדי להתגבר על הכוחות היהודיים, יש להעמיד לא פחות מחמש דיביויות ושש טייסות מפציצים ואווירוניקרב, תחת פיקוד מטה צבאי אחיד, שיניע אותם לפי תכנית קבועה מראש. החלטתם של הרמטכ"לים הועברה לאישור הועדה המדינית של הליגה, שהתכנסה אף היא ברבת-עמון. ברם מדינאי הליגה מצאו כי הערכת הרמטכ"לים על הכוחות הדרושים למיגור היהודים היא מוגזמת, ותבעו מהם בתוקף לפלוש לארץ-ישראל ב-15 במאי 1948, ולו גם בכוח קטן מן הנדרש.

הרמטכ"לים הערביים קיבלו בלי-ברירה את התאריך שנקבע על-ידי הועדה המדינית. ימים אחדים לפני ה-15 במאי, שוב התכנסו בארמון הרפובליקה בדמשק, כדי לדון בתכנית הפלישה. ברור היה להם, כי דלות הנשק והתחמושת מחייבת אותם לבצע מלחמת בוק, שתגרום להתמוטטותה של המדינה היהודית על-ידי כיבוש שטחה החיוני. בשאלת קביעת השטח החיוני של מדינת ישראל נחלקו דעותיהם של המצביאים והמדינאים הערביים, שנתכנסו בדמשק לשיבה אחרונה ומכרעת לפני הפלישה. נור א-דין מחמוד, מפקד הכוחות העיראקיים

שנועדו לפעול בארץ-ישראל, שנתמנה אותם ימים כ"מפקד הכללי", במקומו של איסמעיל צפואת, — טען כי השטח החיוני הוא חיפה. הוא הסביר, לחיזוק דבריו, כי גם הבריטים, בימי אל-עלמין, ראו בחיפה מעוז עיקרי במקרה של התמוטטות החזית המצרית. אולם, למעשה הסתתרה מאחורי טיעונו, שאי-פחה של עיראק למוצא בים התיכון, ורצונה לזכות בחיפה, עיר בתי הזיקוק, אליהם מוביל צינור הנפט העיראקי. לעומתו טען נציג עבר-הירדן, כי השטח החיוני של ארץ-ישראל היא ירושלים הקדושה, בירת הארץ. בדיון שהתנהל לא נדחתה, לכ-אורה, דעתו של נור א-דין העיראקי, שכן תכנית הפלישה של צבאות ערב הסדירים נקבעה בהתאם להצעתו לפי הקיום הבאים:

* המאמץ העיקרי של צבאות ערב יכוון נגד חיפה ויטלו בו חלק צבאות ארבע מדינות — סוריה, לבנון עבר-הירדן ו-עיראק.

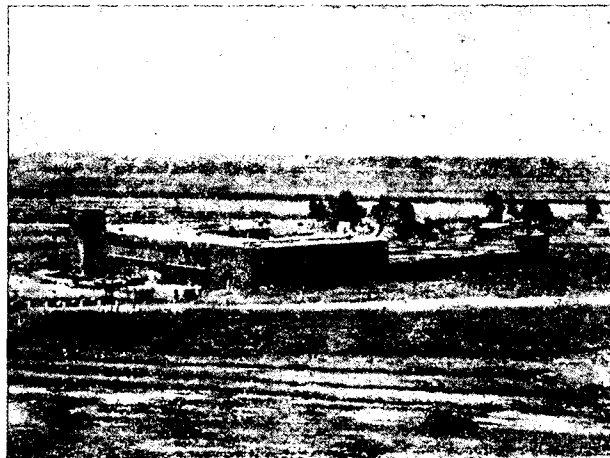
* הסורים והלבנונים יפלוש לארץ-ישראל מצפון ויכבשו בשלב ראשון את נהריה ואת צפת ונצרת.

* העיראקים והירדנים יפלוש לארץ-ישראל ממזרח, בשני ראשים (העיראקים בציר נהרים—עמק יזרעאל, הירדנים בציר גשר דמיה—שכם—ג'נין) ויכבשו בשלב ראשון את עפולה.

* המצרים יפלוש לארץ-ישראל מדרום, יתקדמו לעבר תל-אביב וירתקו כוחות יהודיים לגזרה זו, כדי לאפשר לצבאות ארבע המדינות הנזכרות, לכבוש את חיפה בשלב השני, לאחר התארגנות בעפולה ונצרת.

אולם, עבדאללה לא ויתר על תכניתו לכבוש את ירושלים ולספח למלכותו הדלה את הרי יהודה ואפרים, שבגדה המערבית. ערב הפלישה, תבע למסור לו את הפיקוד העליון על צבאות ערב, ומשנתמלא מבוקשו, הפך את תכניתו של נור א-דין על פיה: הוא פתח בהתקפה על גוש-עציון לפני תום המנדט וריכז את צבאו באיזור גשר אלנבי, במקום לרכוז באיזור גשר דמיה. נור א-דין ניסה להשפיע על עבדאללה לחזור בו, אולם מאמציו לא נשאו פרי. נציג מצרים ליד המפקדה הכללית, החל אף הוא תומך לפתע בתכנית הירדנית — אם מתוך רצון לתרום להחרפת הניגודים בין המדינות ההאשמיות, ואם מתוך אמונה, כי בתכנית הירדנית יש משום הבטחה לאגפו הימני של הצבא המצרי בהתקדמותו צפונה. בסופו של דבר נאלץ נור א-דין להתפשר עם תכנית עבדאללה ולהוריד את הסורים מגבול הצפון לאיזור צמח — מתוך כוונה שהם, ביחד עם העיראקים, יבצעו את אשר הוטל בתכנית המקורית על הלגיון ועל חיל-המשלוח העיראקי.

חלוץ חיל-המשלוח העיראקי כלל, לפי דו"ח ועדת החקירה העיראקית, כוח ממונע המורכב מגדוד חי"ר מוסע, גדוד תותחנים, גדוד שריון, פלוגת הנדסה, יחידות סיוע ויחידות שריר-חיים, הטיבה מוגברת המורכבת משלושה גדודי חי"ר, יחידות סיוע ויחידות שירותים וכוח אוירי בן 15 מטוסים. כוח זה הגיע לעבר הירדן בשלהי אפריל 1948, אולם רק ביום 14 במאי, בו תפסו הלגיון ויחידות עיראקיות את מפעל נהריים, הגיעו אנשי הצבא העיראקי לגבולות ארץ-ישראל ונערכו מול קבוצת גשר — יעדס הראשון בגדה המערבית.

משטרת גשר

„גבעת הגמל“ החולשת על קבוצת גשר מצפון-מערב

קרב גשר

כדי לקדם את פניהם פוצצו מגיני גשר בליל 14—15 במאי את הגשרים שחיברו את הקבוצה עם נהריים. כתוצאה מכך נאלצו העיראקים לדחות את התקפתם על גשר ל-16 במאי. ב-15 במאי עסקו בהעברת משוריינים ויחידות רגלים דרך מעברים וגשרים ארעיים, שהקימו יחידות ההנדסה שלהם מעל הירדן, במרחק 4 ק"מ דרומה מהנקודה. עם זאת לא ויתרו העיראקים ביום 15 במאי על הרעשת גשר והמשטרה שלידה. כן תפסו מספר משלטים מסביב לנקודה ובתוכם משלט „הגמל“, החולש על הסביבה כולה. למחרת, ב-16 במאי, בשעות הצהריים, החלו העיראקים מסתערים על גשר מכיוון משלט „הגמל“. מגיני גשר נתנו להם להתקרב לטווח קרוב ואז פתחו עליהם באש עזה, שהפילה בהם חללים רבים ואילצה אותם לסגת. ב-17 במאי חידשו העיראקים את התקפתם, אלא שהפעם כיוונו את עיקר מאמציהם לכיבוש המשטרה הסמוכה לגשר. נסיונם ללכוד את המשטרה בעזרת משוריינים נכשל אף הוא, נוכח גבורת המגינים שהטילו בקבוקי מולוטוב במשורייני האויב, לאחר שאלה פרצו את שער המשטרה.

משנכשלו נסיונות העיראקים לכבוש את גשר המשטרה, שוב לא חידשו את התקפותיהם. הם הסתפקו בהטלת מצור ובהטרדה. מצור זה לא נמשך זמן רב. הוא נסתיים ב-22 במאי משהופעלו תותחים עבריים נגד העיראקים — לאחר שהשלימו את תפקידם בהדיפת הסורים מאיזור הדגניות ב-20 במאי. תותחים אלה, שהוצבו באיזור כאוכב-אל-הווא — הוא משלט רמת-כוכבא החולש על עמק-הירדן, שנתפס בידי כוחות „גולני“ ערב השתלטות העיראקים עליו — „שיכנעו“ את העיראקים סופית לוותר על נסיונם לפרוץ לארץ-ישראל בגזרת עמק-הירדן, שבה ישוב יהודי צפוף. הם החזירו, איפוא, את כוחותיהם לגדה המזרחית וריכזו את המאמץ העיקרי שלהם החל מיום 23 במאי, בגזרת המשולש הערבי, הנקי מישובים יהודיים.

כניסה לשומרון

מהלך „גבורה“ זה מוסבר בדו"ח ועדת החקירה העיראקית באופן הבא: „בשים לב להתנגדות החריפה, בה נתקלו הכוחות העיראקים באיזור נהריים, ולאור חשיפת אגפי העיראקים

באותו איזור, וכן משום שהלגיון הערבי לא ביצע את הפעולות שנדרשו ממנו בכיוון עפולה וג'נין להקלת הלחץ ולהידוק הטבעת על היהודים — הוחלט לשנות את ציר הפעולות של הצבא העיראקי מאיזור נהריים לאיזור נפת השומרון, שעל הגנתו ממונה היה הלגיון. דבר זה נעשה כדי לאפשר לצבא העיראקי בכללו לבצע פעולות התקפה מוצלחות, אלא שמחמת פינויו ההדרגתי של האיזור מיחידות ירדניות, נאלצו הכוחות העיראקיים לעבור לשיטות הגנה“.

על אשר אירע בתחום ההגנה מספר דו"ח ועדת החקירה הפרלמנטארית העיראקית כדלקמן: „העברת הכוחות העירא-קיים לנפת השומרון החלה ב-23 במאי 1948, שעה שהכוח הממוכן הגיע לשכם, ולאחריו החלו להגיע היחידות הנותרות. ב-25 במאי אירעה באיזור לטרון התנגשות חריפה בין כוחות הלגיון הערבי לבין הכוחות היהודיים, אשר ניסו לפרוץ את הדרך לירושלים. האויב לחם בחירוף נפש והגביר את כוחותיו ותגבורותיו, דבר שגרם להחמרת מצבו של הלגיון. לאור זה ביקש הלגיון ב-27 במאי מהצבא העיראקי, כי יפתח בתנועות-מגע בציר טול-כרם—נתניה. דבר זה בוצע. כמו-כן פנה הלגיון לצבא המצרי, כי יתקדם החל מיום 28 במאי, לעבר יבנה—עקר—רמלה. ב-29 במאי כבש הצבא המצרי את אשדוד, ואילו הצבא העיראקי כבש עד לאותה תקופה את אזורי ג'נין, טול-כרם, וכפר קאסם, והשתמש באזורים אלה להתקפותיו ולהרעשותיו הבלתי-פוסקות. היהודים לא חדלו מעריכת הת-קפות-נגד ותקפו אור ל-31 במאי, בכוחות גדולים, את הלגיון הערבי בגזרות לטרון ושער-הגיא, כמו כן ערכו היהודים, אור ל-2 ביוני, התקפת נגד על הכוחות המצריים באשדוד. התקפה זו, כמו התקפה יהודית נוספת באותה גזרה, אור ל-3 ביוני — נהדפה, ולאחריה כבשו המצרים את פלוג'ה ואת בית-גוברין. אף הכוחות העיראקיים עמדו מול התקפה עזה שביצעו היהודים בגזרת ג'נין. ההתקפה החלה ב-2 ביוני ונסתיימה בארבעה בוק, בכישלון מוחלט. לאחר שסבלו היהודים אבידות כבדות בהר-גים ובפצועים, כן נהדפה התקפה נוספת שביצעו היהודים על ג'נין אור ל-5 ביוני“.

במבט ראשון נראה — על פי דברי הדו"ח שלפנינו — כאילו סייעו צבאות ערב זה לזה מתוך תיאום וכוונה טובה, ועל פי

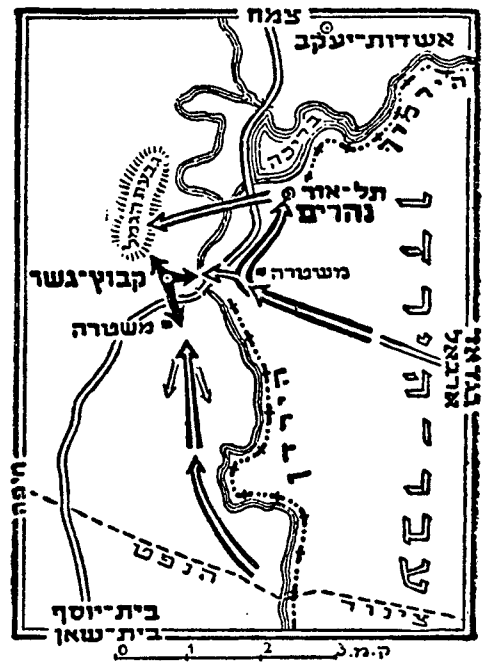
ותחנת השאיבה החשובה שבה. העיראקים ניסו להחזיר את המצב לקדמותו על-ידי התקפות חוזרות ונשנות. הם לא הצליחו להדוף אחר את כוחות אלכסנדרוני, אך לעומת זאת הצליחו להוציא מידי כוחות האצ"ל את ראש-העין.

קרב ג'נין

שעה שכוחותינו בחזית המרכז עסקו בהדיפת העיראקים ממבואות נתניה ופתח-תקוה, כתשובה ליוזמתם של ההאשמים בשרון, ביצעו כוחותינו בחזית הצפון פעולה יוזמה נגד אגפם הצפוני של העיראקים במשולש. תכליתה של פעולה זו היתה, בין השאר, להכשיל את התקדמות האויב מן המשולש צפונה לעבר עפולה ולסייע בעקיפין לכוחותינו בחזית ירושלים ובחזית המרכז, על-ידי ריתוק העיראקים במשולש. נטלו בה חלק פעיל כוחות משתי חטיבות — כרמלי וגולני. כוחות גולני פתחו בפעולה. אור ל-28 במאי, כבש אחד מגדודי החטיבה את זרעין ויומיים אחר כך את נוריס ואת מזאר, החולשות על הכביש החוצה את עמק יזרעאל לאורכו. אותו זמן כבש גדוד אחר של גולני את מגידו, לג'ון ומשטרת לג'ון, החולשות על פתחו הצפוני של ואדי-ערה. העיראקים ניסו אמנם להחזיר לשליטתם את המקומות שנכבשו מידיהם, אולם מאמציהם לא נשאו פרי; עד מהרה נאלצו לעמוד בפני התקפה של שלושה גדודים בגזרת ג'נין.

התקפת הכוחות בכיוון ג'נין החלה ב-1 ביוני, משכבשו כוחות גולני את הכפרים סנדלה, ג'למה, עראנה ומוקייבלה, החולשים על הכביש המוביל מעפולה לג'נין. ביום המחרת הוסיפו כוחות גולני להתקדם לאורך הכביש דרומה, ותפסו שני משלטים סמוכים לחרבת חרובה, במבואות ג'נין הצפוניים. כל זאת, כדי לאפשר לטור ממונע המורכב מאנשי קורס מפקדי-כיתות של חטיבת כרמלי, לפרוץ לתוך ג'נין העיר, מיד לאחר ששני גדודים אחרים של אותה חטיבה יכבשו שני משלטים חיוניים החולשים על העיר מדרום-מזרח ומדרום-מערב. שני המשלטים נכבשו בשחר ה-3 ביוני, לאחר קרב קצר, אולם לא עבר זמן מה והעיראקים פתחו בהתקפת-נגד בהסתייעם בהפגזת תותחים עזה ובהפצצה מן האוויר. כוחות כרמלי, שלא הספיקו להתחפר כהלכה באדמה הסלעית, סבלו אבידות כבדות כתוצאה מן ההפגזה וההפצצה. במיוחד רבו אבידות הגדוד במשלט המערבי, בו נפגע מוצב הפיקוד, פגיעה ישירה. נראה שפגיעה זו שברה את רוח החיילים. הם החלו לסגת לעבר הגדוד השכן, במשלט המזרחי — הגם שלא ניתנה להם פקודה מפורשת לכך. על אף נפילת המשלט הדרומי-מערבי, פרצו אנשי הטור-הממונע, ב- התאם לתכנית, לתוך ג'נין. הם הצליחו להשלים את כיבושה עם רדת החשיכה על יום 3 ביוני — ובידי האויב נשארה רק משטרת העיר.

כיבוש שטחה הבנוי של ג'נין, השוכנת בגיא עמוק בין שני הרים, עדיין לא הבטיח את נצחון כוחותינו בקרב זה. אדרבא, היה ברור למפקד החזית, משה כרמל, כי "אי אפשר להמשיך ולהקיף את המשולש מכיוון אחד בלבד, באשר התקפה כזו מניחה לו, לאויב, לרכז את כוחו בנקודת המוקד שבקו הגנתו ולהעמיד התנגדות גדולה". הוא ביקש, איפוא, מהמטה הכללי — כתנאי להמשך המתקפה בגזרת ג'נין — לבצע מיד התקפה נוספת על המשולש בגזרת טול-כרם. בקשתו של מפקד "חזית צפון" לא נענתה, כי בגלל הלחץ הקשה על כוחותינו, בחלקים

הנחיותיה של מפקדה כללית משותפת: צבא עיראק נחלץ לעזרת הלגיון, שהתמודד עם צבא ישראל בגזרת לטרון, על-ידי כניסה למשולש ועל-ידי פריצה ממנו לכיוון נתניה, ואילו צבא מצרים פרץ אשדודה לאותה תכלית. אולם, בחינה עמוקה יותר של האירועים והסתייעות במקורות נוספים, מוכיחה כי ראיה כזו של מהלכי האויב מוטעית מיסודה.

בתוספת לזכרונותיו, מספר עבדאללה, כי בעצם הימים בהם עמד צבא עיראק להיכנס למשולש, התקשרו עמו נשיא סוריה שוכרי אל-קואטלי, ומזכיר הליגה הערבית, עזאם פחה המצרי, ותבעו ממנו לעכב את כניסת צבא עיראק למשולש הערבי. אין עבדאללה מסביר את טעם תביעתם של השניים. הוא רק רומז, שזו באה בהשראה מצרית. בעניין זה לא טעה עבדאללה הרבה: מצרים לא היתה מעוניינת בחיזוק כוחם של ההאשמים במשולש הערבי על-ידי כניסת העיראקים לשכם, והיא מצאה אוחן קשבת אצל הסורים, כיוון שאלה חששו מחשיפת אגפם באיזור צמח עם יציאת העיראקים מאיזור נהריים.

קרבות במבואות נתניה ופתח-תקוה

מבלי להתחשב בהתנגדות המצרית-סורית, נכנס כוח ממוכן עיראקי ב-23 במאי לגדה המערבית — דרך גשר דמיה. לאחר שהצטרף אליו כוח נוסף, כדי חטיבה מוגברת, פתח כוח-החלוץ העיראקי בהתקפת-הסחה, שתכליתה הקלת הלחץ הישראלי על הלגיון בגזרת שער-הגיא. התקפת ההסחה כוונה נגד מרחב חטיבת אלכסנדרוני (ששלחה גדוד לגזרת לטרון), בגזרת כפר-יונה—גאולים—כפרי-עבץ—עין-ורד, שמדרום לכביש טול-כרם—נתניה. ההתקפה זכתה להצלחה ראשונית עם כיבושה של גאולים ב-28 במאי, אולם נהדפה כליל משפתחו כוחותינו בהתקפת-נגד בגזרה זו ובגזרת מקורות הירקון שמדרום לה. בגזרת כפר-יונה—עין-ורד הצליחו כוחות אלכסנדרוני לכבוש מחדש את גאולים, ואילו בגזרת מקורות הירקון הצליחו כוחות אצ"ל לכבוש, ב-30 במאי, את ראש-העין, על מחנותיה הצבאיים

כשהם מסתייעים באש משוריינים ובהפגזה עזה — אולם נהדפו אחר באש המגינים. התקפות כוחותינו על המשולש, בגזרת קאקון ובגזרת ג'נין, הפכו את העיראקים מתוקפים לנתקפים. צבא עיראק, אשר נכנס למשולש, לבצע פעולות התקפה מוצ' לחות" — כדברי דר"ח ועדת החקירה העיראקית — נאלץ „לעבור לשיטות הגנה" ושוב לא גילה יוזמה תוקפנית.

בהפוגה הראשונה

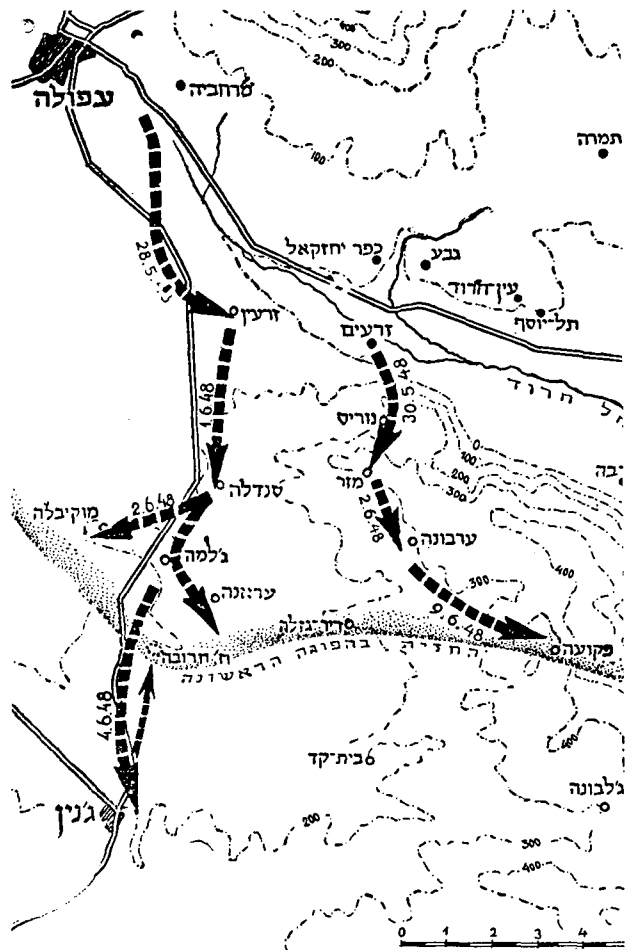
הגם שצבא עיראק במשולש הוכה — היו אלה דוקא שליטי בגדד שבלטו בהתנגדותם להפוגה ולהפסקת-האש החל ב-11 ביוני. הדו"ח העיראקי אומר בעניין זה: „משום היעדר פיקוד צבאי אחיד לא היתה למפקדה, בראשותו של פריק (לויטננט-גנרל) גור א-דין מחמד, שליטה מעשית על ניהול הקרבות, מאז ראשית המלחמה. מאותה סיבה, אין עתה כל אפשרות לסקור את אופן הטלת ההפוגה הראשונה על כל צבאות ערב. בכל אופן, בשעה שהועדה המדינית של הליגה קראה לגור א-דין מחמד וליתר ראשי הצבאות הערביים לחוות דעתם על המצב הצבאי, הסביר המפקד העיראקי, כי אין כל סיבה שתניע את מדינות ערב לקבלת ההפוגה. גם בבית הנבחרים הביעו שניים מחברי ממשלתו של מחמד א-צידר דעות ביקורתיות על הבעיה — — — ונצרת אל-פארסי, שר החוץ, הכריז כי עיראק קיבלה את ההפוגה — אף כי היתה המתנגדת החריפה ביותר לכך — אך ורק משום רצון לשמור על אחדות הערבים ולמנוע פירודם בשאלה זו."

הסיבה להתנגדות העיראקים להפוגה, מוסברת בדו"ח — בין השאר — בזאת, ש„אי אפשר לסמוך על הבטחות היהודים כי ישמרו על המצב הקיים וימנעו מחיזוק כוחותיהם על-ידי הבאת לוחמים, נשק וציוד בתקופת ההפוגה". עם זאת מתפאר הדו"ח בכך, שעיראק, יותר מכל מדינה ערבית אחרת, לא החמיצה את ההזדמנות שניתנה לה בתקופת ההפוגה, ובמסווה של משלוחי מזון ובגדים, העבירה לעבר-הירדן ולפלשתינה כמות ניכרות של נשק, תחמושת וציוד צבאי באחת-עשרה שיירות-ענק. נוסף להעברת חומרי מלחמה ולוחמים עיראקיים נוספים לחזית, עסקה עיראק בעת ההפוגה בארגון גדודי לוח-מים פלשתינאיים שנועדו — כלשון הדו"ח — „להוות חיפוי ליחידות העיראקיות הסדירות".

קרבנות „עשרת הימים"

הערכות זו של צבא עיראק בגדה המערבית היה לה אולי צידוק, אילו התכוונו העיראקים לחסוך את הכוח הסדיר בהח-זקת קויהגנה ארוכים, ולנצלו לצרכי התקפה. אולם נראה שהמונח „חיפוי" לא פורש על-ידי העיראקים כ„אבטחה לצרכי התקפה", אלא כ„אבטחה לצרכי... הגנה" — הגנת צבא עיראק על-ידי ערביי המשולש, אשר עליהם כביכול הוא בא להגן. בקרבנות „עשרת הימים" (8-18 ביולי) בחר הצבא העיראקי להישאר בעורף הבטוח, לא רק בשלב ההגנה, כי אם גם בשלב ההתקפה, וכאשר נשלחו יחידות להסתער על מוצבי צה"ל — היו אלה יחידות מקרב הגדודים הפלשתינאיים.

היחידות הפלשתינאיות בגזרת המשולש זכו במספר הצלחות בגזרת ג'נין והגלבע. הצלחות אלו התבטאו בכיבושה של פקועה ב-9 ביולי, ובכיבושן של ערבונה, חרבת חרובה, עראנה, ג'למה, סנדלה ומוקיבלה — יום לאחר מכן. הצלחות אלה לא

המערכה במבואות ג'נין

שונים של הארץ, ובעיקר בדרום, לא היתה אפשרות להעביר כוחות, אלא מחטיבת אלכסנדרוני, להתקפה מיידית על טול-כרם. הנה כי כן הוציא מפקד החזית, בחצות ליל 3-4 ביוני פקודות נסיגה לכוחות שהחזיקו בג'נין ובמשלטיה. הללו הש-לימו את נסיגתם בבוקרו של ה-4 ביוני. כוחות כרמלי יצאו להתארגנות ואילו כוחות גולני תפסו שורת משלטים חדשה כ-2.5 ק"מ צפונית לג'נין. עם זאת לא ויתרו כוחות גולני על רעיון כיבוש ג'נין ודחיקת העיראקים מצפון המשולש דרומה — וערב הכרות ההפוגה הראשונה חזרו ותקפו את משטרת ג'נין, בד בבד עם כיבוש פקועה שעל הגלבע. הם הצליחו אמנם לפרוץ לחצר המשטרה, אך לא לבניין המבוצר עצמו. כיוון שכך, נאלצו לסגת עם בוקר לעבר בסיס-היציאה. בלילה שלמ-חרת הנסיגה הראשונה מג'נין, תקפה חטיבת אלכסנדרוני את המשולש ממערב. היעד לא היה טול-כרם, שנראתה כאגוז קשה מדי לפיצוח, כי אם קאקון, השוכנת לצד מסילת-הברזל, הנמשכת מטול-כרם צפונה.

הדו"ח של ועדת החקירה העיראקית מתעלם במתכוון מקרב זה, שכן צבא עיראק נחל בו מפלה קשה — הן בהגנת קאקון והן בנסיגות לכובשה מחדש בהתקפת-נגד. עם זאת, ראוי לציין, כי היחידות העיראקיות שהגנו על צפונה של הכפר גילו התנגדות עזה, ולא הוכרעו, אלא לאחר הסתערות תקיפה של אנשי אלכסנדרוני, בשעות הבוקר של ה-5 ביוני. כל אותו יום ניסו אנשי חיל-הרגלים העיראקי לכבוש את הכפר מחדש,

היו תוצאה של עדיפות בכושר הלחימה — לוחמי גולני גילו בקרבות אלה גבורה בלתי רגילה — אלא תוצאה של עדיפות מספרית. עדיפות מספרית זו של האויב בגזרת ג'נין והגלבוע נגרמה לאחר שצה"ל, במערכת „עשרת הימים“, ריכז את עיקר כוחותיו כנגד הלגיון בגזרת לוד—רמלה, כנגד צבא קאוקג'י בגזרת נצרת, וכנגד צבא סוריה בגזרת משמר-הירדן — כך נשארו כוחות מועטים להגנת גזרות אחרות. הדו"ח העיראקי מודה, כי צה"ל לא טעה בחשבוננו, ואומר: „עם חידוש הקרבות, לא נתמלא דבר מהתקוות שתלו הערבים בסיום ההפוגה: הצבאות הערביים נאלצו לנקוט קו הגנה, ועל אף זאת לא הצליחו לשמור על עמדותיהם, אלא איבדו ערים וכפרים מרובים. ההפסד החמור ביותר היה נסיגת הלגיון הערבי מלוד ומרמלה וכיבושן של שתי ערים אלו בידי היהודים. כישלון חמור אחר היתה נפילת נצרת, אשר כיבושה בידי היהודים הביא לחיסול צבא ההצלה, שלאחר אבידותיו הכבדות נפוץ לכל רוח“. בהמשך הדברים מקונן הדו"ח במיוחד על אשר פנינו של לוד ורמלה על-ידי הלגיון, „הביא לחשיפת האגף השמאלי של הצבא העיראקי“.

חשיפת אגפו השמאלי-הדרומי של צבא עיראק, כתוצאה מנפילת גזרת לוד—רמלה, נוצלה על-ידי צה"ל ללא שהיות. כבר בליל 11—12 ביולי, עוד בטרם הניפה רמלה דגלים לבנים, נשלחו אנשי חטיבת אלכסנדרוני לכבוש את מגדל-צדק מידי העיראקים, שהחזיקו בה. כוחותינו הצליחו להשלים את כיבוש הכפר מבלי שנתקלו בהתנגדות של ממש, עם שחר ה-12 ביולי, אולם, עם עלות השחר, זמן קצר לאחר שאנשי החי"מ (חיל המשמר) החליפו את אנשי החי"ש (חיל-שדה), שכבשו את הכפר, פתחו העיראקים בהתקפת-נגד בסיוע משוריינים, תותחים ומטוסים. התקפת-הנגד של האויב שהיתה קשה ביותר, נהדפה בשעות אחר-הצהרים והוא הסתפק בהטרדת מגיני הכפר באש תותחים בלבד. בעקבות כיבושה של מגדל-צדק והדיפת התקפות הנגד עליה, החליטו העיראקים לפנות את ראש-העין. דבר זה הוברר לאנשי אלכסנדרוני משפוצצו חבלני האויב את מכון המים ואת מכלי הדלק שלהם בסביבת הכפר. כדי למנוע אותם מלפוצץ מתקנים נוספים, בהם בית-המשאבות המספקים מים לירושלים, נשלחו שתי פלוגות בליל 12—13 ביולי לכיבוש ראש-העין. עם היכנסן של פלוגות אלו לכפר, התברר כי העיראקים ברחו ממנו כל עוד נפשם בם, מבלי שיפעילו את חומר-הנפץ הרב שהוטמן על ידם בבית-המשאבות החשוב. על אף המכות שספג — מספר הדו"ח — התקומם הצבא העיראקי נגד רעיון ההפוגה השנייה, מתוך תקווה כי הצבאות הערביים יוכלו — תחת פיקוד משותף ועם תמיכה מלאה וכנה של ממשלותיהם — לבצע פעולות מאוחדות ומוצלחות. אבל „מאחר שהדו"חות הצבאיים שנתקבלו באותה תקופה לא עודדו את המשך הקרבות, ניתן לאמר, כי מקורה של ההתנגדות העיראקית נבע לאמיתו של דבר מטעמים מדיניים גרידא“.

מהפוגה שנייה ועד תום הקרבות

עיראק ניצלה גם את ההפוגה השנייה וחיזקה את כוחה עד כי גדל, לדברי הדו"ח, פי ארבעה לעומת הכוח שנכנס לגדה המערבית במאי 1948. כוח זה כלל בשיאו ארבע חטיבות מוגברות, שלכל אחת מהן מסופחת פלוגת שריון וסוללת תותחים, כחי-מישה גדודים פלשתינאיים חצי-סדירים, וכ-20 מטוסים. הכוח

היה ערוך באופן הבא: ארבעה גדודים פלשתינאיים, חצי-סדיריים, בקו ראשון של הגדה המערבית; שתי חטיבות מוגברות עיראקיות בקו שני; ושתי חטיבות מוגברות בעתודה — האחת במרכז המשולש כ„עתודת החזית“, והשנייה בעבר-הירדן המזרחי כ„עתודת המפקדה הכללית“. בראש מפקדת ה„חזית“ עמד פריק נור א-דין, ואילו בראש המפקדה הכללית עמד הרמטכ"ל העיראקי, פריק צאלח דאיב אל ג'בורי בכבודו ובעצמו. צאלח דאיב החל לוחץ קשות — באמצעות שר ההגנה העיראקי, שאכר אל ואדי — על ממשלת עיראק, שתדאג לרכישת נשק כבד ובמיוחד מטוסים, שיוכלו להתמודד עם חיל-האוויר הישראלי, אשר התעצם עד כדי שליטה מוחלטת באויר. ממשלת עיראק עשתה אי-אלו מאמצים בכיוון זה. היא שלחה משלחת רכש לאירופה וניסתה לשכנע את הבריטים לבטל את האמברגו שלהם על משלוחי-נשק למזרח התיכון. אולם מאמצים אלה, כפי שמוסר הדו"ח, לא נשאו כל פרי. יתר על כן, גם לאחר שנמצאה דרך לרכוש נשק כבד (טנקים ומטוסים) באיטליה, הודיע משרד האוצר העיראקי, כי „בשים לב למצב הכספי החמור של עיראק, אין הוא יכול למלא את הזמנות משרד ההגנה, אף שמכיר הוא בצורך בנשק“...

לאור התפתחות זו, החליט הרמטכ"ל העיראקי — בהתאם לעצתו של רבי-אלוף אסמעיל צפואה, מי שהיה מפקד הכוחות הערביים בפלשתינה עד לפלישת צבאות ערב הסדירים — „להעמיד את בטחון הצבא העיראקי כמות שהוא, מעל לכל השיקולים“. תוצאת החלטה זו היתה, שהצבא העיראקי כמעט ולא הפעיל במשימה תוקפנית כלשהי, החל ממצחצית יולי 1948 ועד תום מלחמת הקוממיות. צה"ל עמד מקרוב על התנהגותו של צבא עיראק וניצל אותה כמובן על הצד הטוב ביותר — בחזית המרכז, בחזית הצפון ובחזית הדרום. ראשית מעשה, טיהר צה"ל ב-24—25 ביולי את „המשולש הקטן“, דהיינו הכפרים עין-ראול, ג'אבא ואגוזים, הסמוכים לפאתו הצפונית-מערבית של „המשולש הגדול“, בו החזיקו העיראקים. לאחר מכן, מיום 15 באוקטובר ואילך, החל צה"ל „מטפל“ בצבא מצרים, מבלי שצבא עיראק ינוע מקפאונו וינסה ליצור לחץ באגף שלו כדי להקל על המצרים.

התנהגות זו של העיראקים, שעה שצבא מצרים נוחל מפלה אחר מפלה וסובל אבידות קשות ביותר, עוררה סערה בעולם הערבי. אין תימה שהדו"ח העיראקי הקדיש לנושא זה יותר עמודים מאשר לכל נושא אחר. בין השאר נאמר בו: „באשר לטענות נגד הצבאות הערביים, על כי לא נקפו אצבע ולא הושיעו את הצבא המצרי שעה שהותקף על-ידי היהודים, הרי מן ההכרח להבהיר מצב זה ולהסביר את עמדת המצרים לגבי שיתוף-הפעולה בין הצבאות הערביים ותיאום פעולותיהם. כן יש לבאר כיצד הכשילו המצרים מאמצים שנעשו בשטח זה, לפני פעולות-הנגד האחרונות. גם לאחר שהחלו תחנות השידור הזרות להודיע, החל מה-17 באוקטובר, כי היהודים פתחו בהתקפה עזה על הצבא המצרי, וכי התקפה זו מתפתחת לטובת היהודים — לא קיבלה המפקדה העיראקית כל ידיעה על כך מהשלטונות המצריים המוסמכים. המפקדה פנתה לקצין הקיסור המצרי ותבעה הסברים, אולם הלה אמר כי השמועות הנפוצות אינן נכונות וכי אין מה לחשוש, יען כי מצבו של הצבא המצרי משיבוע רצון.

„לנוכח הסתירות הבולטות בין השמועות על המכות המונחתות

על צבא מצרים, לבין טענותיהם המנוגדות של המצרים, יצא הרמטכ"ל העיראקי ב-20 באוקטובר לבגדד, כדי לדון עם השל-טונות על המצב. בשיחות שהתנהלו בבירת עיראק הוחלט לערוך ב-26 באוקטובר כינוס ברבת-עמון, בו ישתתפו עוצר עיראק, המלך עבדאללה, נוקראשי פחה (ראש ממשלת מצרים) ואישים אחרים הנוגעים בפרשה. באותו כינוס הוסכם לבצע פעולות מתואמות להקלת הלחץ על הצבא המצרי. הוחלט כי צבאות עיראק וסוריה יפעלו בחזית אחת וצבאות מצרים ועבר-הירדן בחזית שניה. סוכם גם, כי למחרת יקבעו אנשי הצבא את מועד תחילת הפעולות, אלא שלמחרת הופתעו הנאספים מהשינוי שחל בעמדה המצרית. נוקראשי פחה הכריז כי אין צורך בביצוע הפעולות שסוכם עליהן ביום הקודם, וכי מצרים מעוניינת לשמור על ההפוגה. על אף כל זאת, לא חדלה התע-מולה המצרית מלטפול האשמות ולהקיע את עיראק. האשמות אלה לא פסקו גם לאחר שהצבא היהודי כיתר את פלוג'ה — דבר שהניע את הממשלה העיראקית לשגר לקהיר את ראש ממשלתה, את שר ההגנה ואת עוזר הרמטכ"ל העיראקי. בסיכום השיחות עם מצרים הסכימו הנציגים העיראקיים להעביר לק-היר את שלושת מטוסי ה"פירי" העיראקיים שנמצאו בדמשק, כדי שיעזרו לחיל-האוויר המצרי וישתפו עמו פעולה בשעת הפעור-לות לשחרור הכוחות הנצורים מפלוג'ה. כן התחייבו העיראקים להקצות גדוד חי"ר וסוללת תותחים... אשר יצטרפו לכוחות אשר יתרכזו בבית-לחם לפריצת המצור מעל פלוג'ה. אלא שנציג מצרים ב"מפקדה הכללית" ברבת-עמון סירב להרכיב את הכוח לפעולת הפריצה, משום שסבר כי אינו מספיק להג-שמת מטרה זו — ביחוד משודע לו כי הוא אישית יפקד על המבצע — והסתפק בהעברת הגדוד העיראקי לבית-לחם.

ביום 25.12.48 נתקבלה במשרד ההגנה העיראקי הודעה מאת משרד החוץ, לפיה הודיעה הצירות העיראקית בקהיר, כי היהודים פתחו בהתקפה עזה על כל עמדות הצבא המצרי וכי ההתקפה עלולה לשאת פרי, אם לא ירותקו היהודים בגזרות אחרות. ההודעה לצירות העיראקית בקהיר נמסרה מטעם נוק-ראשי פחה. בתשובתו ציין משרד ההגנה העיראקי, כי הכוחות העיראקיים בחזית יעשו כל מה שביכולתם, ועד כמה שירשה מצבם הצבאי, להקלת הלחץ מעל הצבא המצרי. במקביל לת-שובה זו, העביר משרד ההגנה הוראות למפקדה, כי תעשה כל מה שביכולתה בעניין זה. בהתאם להוראה זו נועד נציג המפקדה העיראקית עם קצין הקישור המצרי. הנציג המצרי טען, כי מצבו של הצבא המצרי מחייב הפעלת דיביזיה אחת לפחות. בשים לב למצבם של צבאות ערב לא היתה אפשרות לבצע דבר זה".

לדו"ח העיראקי על כינוס שליטי ערב ברבת-עמון ביום 26 באוקטובר, מצטרף עבדאללה מלך עבר-הירדן, אלא שעבדאללה מוסיף עוד נופך, שאיננו נזכר בבירור בדו"ח העיראקי, והוא — שנוקראשי פחה העלה באותה ישיבה גם את עניין "ממשלת עזה הכל-פלשתינאית", בראשותו של המופתי, ממשלה שהוקמה על-ידי מצרים ב-23 בספטמבר. עניין זה חשוב במיוחד להבנת יחסי האשמים עם מצרים, שכן נקל לשער עד כמה "ששור" עבדאללה ושותפיו העיראקיים לסייע למצרים המופה, לאחר שזו הקימה את ממשלת עזה, בראשות המופתי, כדי לפגוע במאמציו של עבדאללה לספח את הגדה המערבית לממלכתו... רצוי לציין, כי גם התקפת-הסחה שביצעו העיראקים, כביכול,

בגזרת טירה—רמת-הכובש — לא באה כתוצאה מיוזמה עירא-קית — כפי שמנסה הדו"ח העיראקי לרמוז — אלא כתגובה על פשיטה של יחידות מחטיבת גבעתי (שהחליפו את כוחות אלכסנדרוני בחזית המרכז) על טירה, פשיטה שהשתלבה במב-צע כיבוש משלטי העיראקים בסביבת רמת-הכובש, בליל 2—3 בינואר 1949.

מדוע לא חתמה עיראק על הסכם שביתת הנשק ?
המצרים לא נושעו מה"סיוע" העיראקי בגזרת רמת-הכובש. הם בחרו לחתום על הסכם שביתת-נשק עם ישראל ב-24 בפברואר 1949. בעקבותיהם חתמו על הסכם דומה עם ישראל — לבנון (ב-23 במרס), עבר-הירדן (ב-3 באפריל), וסוריה (ב-20 ביולי).

עיראק היתה היחידה מבין מדינות ערב, אשר הפעילה כוח צבאי ניכר במלחמת ישראל-ערב, אך לא חתמה על הסכם שביתת-נשק עם ישראל. רמז לנימוקים ה"אידיאולוגיים" שה-ניעו את עיראק לנהוג בדרך זו, אפשר אולי למצוא בדברים הבאים של דו"ח ועדת החקירה העיראקית: "תקופת הקרבות שהחלה עם תום ההפוגה השנייה היתה גדושה התפתחויות ומ-אורעות, אך אלה לא היו כה מסוכנים כמו גילויי נטייתן של מדינות ערב לסיים את המערכה, להכיר בעובדה הקיימת ול-הגיע לפיתרון בדרכי שלום. פיתרון זה הביא, לבסוף, לידי חתימת הסכמי שביתת-הנשק שפירושם היה — הכרה מצד 4 מדינות ערביות בחלוקה ובמדינת-ישראל".

עם זאת, חששה עיראק שמא יאלץ אותה צה"ל לחתום על שביתת-נשק, כשם שאילץ את שאר מדינות ערב. דבר זה ניתן ללמד ממכתבו של שר ההגנה העיראקי לראש ממשלת עיראק מיום 29 בינואר 1949, שהובא כנספח בדו"ח ועדת החקירה הפרלמנטרית. במכתב הוא עומד על ההכרח לקבל עזרה אוירית מהשלטונות הבריטיים במקרה של התקפה על צבאות עיראק. הדו"ח עצמו מתבטא מפורשות בסוגיה זו: "מאחר שהממשלה העיראקית דחתה את עקרון ניהול המו"מ עם היהודים וסירבה שירדן תייצג אותה במו"מ מעין זה, הגביר דבר זה את האפ-שרות שהיהודים יתקיפו את הצבא העיראקי בכל הכוח העומד לרשותם, כדי לשנות את עמדתו ואת עמדת הממשלה העירא-קית".

התוצאה הבלתי-נמנעת מעמדה זו — ביחוד לאחר שירדן הכריזה, כי לא תשתף פעולה עם הצבא העיראקי אם יחליט לחדש את הקרבות, היתה ההחלטה להוציא את הכוחות העירא-קיים מן הגדה המערבית.

רשימה ביבליוגרפית

1. תולדות מלחמת הקוממיות. מערכות, 1959.
2. מערכות צפון. מאת משה כרמל, מערכות, בשיתוף עם הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1949.
3. חטיבת אלכסנדרוני במלחמת הקוממיות. מערכות, 1959.
4. אילן ושלח, דרך הקרבות של חטיבת גולני, מערכות, 1959.
5. חטיבת גבעתי מול הפולש המצרי, מערכות, 1963.
6. מאחורי הפרגוד, דו"ח ועדה פרלמנטרית עיראקית על המלחמה בישראל, מערכות, 1955.
7. בעיני אויב, שלושה פרסומים ערביים על מלחמת הקוממיות, מערכות, 1954.
8. חשבון הנפש של עבדאללה, ארבל, 1954.